
Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Юрій Сергійович Шемшученко, академік НАН України, директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ФЛАГМАН УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ НА ТРЬОХСВЯТИТЕЛЬСЬКІЙ До 70-річчя Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

У травні 2019 р. виповнюється 70 років від дня утворення Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Його історія бере свій початок від Сектору держави та права АН УРСР, ініціатором якого був академік В.М. Корецький. Постанову Президії АН УРСР про утворення даного Сектору від 13 травня 1949 р. підписав в.о. президента АН УРСР академік АН УРСР П.С. Погребняк. Саме з цієї постанови і розпочалися конкретні заходи з організації відповідного академічного Сектору. Його завідувачем було призначено В.М. Корецького, а вченим секретарем – Б.М. Бабія. У 1949 р. сформувався і початковий склад наукового колективу Сектору з семи осіб. Крім В.М. Корецького і Б.М. Бабія до його складу увійшли п'ять молодших наукових співробітників – випускників юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Шевченка – М.П. Діденко, Л.Л. Патарикіна, Є.А. Тихонова, Л.В. Боцян (Бичкова) та М.К. Михайловський.

На першому етапі були визначені наступні основні напрями науково-дослідної діяльності Сектора: історія держави і права Української РСР; міжнародне право, насамперед проблеми, пов'язані з діяльністю УРСР як країни – учасниці ООН і суб'єкта міжнародного права; питання державного права.

У подальшому мали місце розширення кадрового складу Сектора і тематики наукових досліджень, удосконалення його організаційної структури, збільшення кількості виданих наукових праць з актуальних проблем державно-правового будівництва. Станом на кінець 1968 р. у Секторі держави та права АН УРСР працювало 42 наукових співробітників, у тому числі чотири доктори і 24 кандидати юридичних наук.

З 1950 р. по 1968 р. науковцями Сектору було підготовлено і опубліковано 92 монографії, 73 брошури і понад 320 наукових статей. За обсягом і характером науково-дослідної роботи, а також за своїм складом Сектор наблизився до статусу академічного науково-дослідного інституту. У цьому зв'язку Президія АН УРСР і особисто президент Академії Б.Є. Патон неодноразово порушували питання перед відповідними директивними органами про реорганізацію Сектора в інститут.

Нарешті це вдалося зробити. 12 червня 1969 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову за № 360 «Про створення Інституту держави і права Академії наук УРСР», яку підписав Голова Уряду В.В. Щербицький. Рада Міністрів УРСР постановила створити Інститут держави і права Академії наук УРСР на базі відповідного Сектора і поклала на нього здійснення наукових досліджень з таких основних напрямів: проблеми радянського державного будівництва і історії держави та права; удосконалення законодавства та господарських відносин в УРСР; боротьба зі злочинністю та зміцнення законності; проблеми міжнародно-правової діяльності УРСР та ін. На виконання даної урядової постанови Президія АН УРСР 24 червня того ж року ухвалила постанову за № 202 «Про створення Інституту держави і права АН УРСР». Її підписав президент АН УРСР Б.Є. Патон. За цією постановою головним завданням новоствореної установи було визнано: розробка методологічних проблем правової науки; проведення досліджень в галузі державно-правового будівництва; впровадження їх результатів у практику тощо.

Інститут було включено до складу Відділу економіки, історії, філософії та права АН УРСР (зараз – Відділення історії, філософії та права НАН України). Виконуючим обов'язки директора Інституту було призначено В.М. Корецького, а заступником директора по науковій роботі – Б.М. Бабія. У 1972 р. останнього було обрано академіком АН УРСР, а у 1974 р. він обійняв посаду директора Інституту.

У жовтні 1988 р. третім директором Інституту було призначено автора цієї статті. За 70 років свого існування Інститут зробив істотний внесок у розвиток української юридичної думки і практики державно-правового будівництва в Україні. Його науковцями за цей період опубліковано понад 400 монографічних праць,

сотні підручників і брошур. Інститут підготував і видав першу в Україні 6-томну «Юридичну енциклопедію», 10-томну «Антологію української юридичної думки». Співробітники Інституту є активними учасниками конституційного процесу, беруть участь в удосконаленні чинного законодавства і розбудові правової держави. Інститут тісно взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування і об'єднаннями громадян.

Зараз в Інституті працює висококваліфікований колектив правознавців. Серед них понад 60 докторів і кандидатів наук, 14 академіків і членів-кореспондентів НАН України і НАПрН України, вісім заслужених діячів науки і техніки України, шість заслужених юристів України, сім лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки. Понад 150 чоловік навчається в аспірантурі Інституту.

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України займав різні службові приміщення в Києві. Сектор держави та права, зокрема, розміщувався спочатку в кількох кімнатах будинку Президії АН УРСР (вул. Володимирська, 54), а потім на сьомому поверсі у будинку № 4 по вулиці Кірова (зараз – вул. Грушевського). Із 1975 р. Інститут працює в будинку № 4 по вулиці Трьохсвятительській, займаючи другий поверх. Звідси відкриваються чудові дніпровські краєвиди. Ця земля овіяна історією тисячоліть, зберігає багато таємниць про які відомо далеко не всім мешканцям будинку на Трьохсвятительській.

Необхідність у зведенні даного будинку була обумовлена розширенням діяльності Михайлівського Золотоверхого монастиря у першій половині XIX століття. Тоді монастир домігся виділення земельної ділянки під будівництво готельних будинків для прочан. Але саме будівництво стримувалося відсутністю відповідної дороги. Тому у 1834 р. Тимчасовий комітет з благоустрою Києва прийняв рішення про проведення дороги «від Хрещатика, повз театр, через гору до Михайлівського монастиря». Дерев'яний театр тоді знаходився на місці нинішнього Українського дому. Так було закладено вулицю Трьохсвятительську. Від назви церкви Трьох Святителів, яка знаходилась на місці нинішньої будівлі Міністерства закордонних справ України.

Будівництву дороги перешкоджав земляний вал Київської фортеці, який простягався вздовж пагорба трохи вище Олександрівського костюлу. Щоб розрити вал, до роботи було залучено військових арештантів, тимчасово підпорядкованих Київському військовому комітету. Їм платили щоденно по 14 копійок. У жовтні 1834 р. кількість працюючих арештантів досягла 136 чоловік. Паралельно проводилися роботи з облаштування Трьохсвятительської вулиці. На ній від театру на Хрещатику до Михайлівської площі було встановлено перила, зроблено тротуар із щебеню тощо. За кошторисом на ці роботи було передбачено трохи більше 1240 рублів, та фактично витрати становили 250 рублів. Це сталося за рахунок економії будівельних матеріалів.

Після завершення упорядкувальних робіт розпочався справжній будівельний бум на території Михайлівського Золотоверхого монастиря. Особливо багато зробили у цей період настоятель монастиря Аполлінарій Вигилянський (1845–1858 рр.) і талановитий архітектор при Київській духовній консисторії (єпархіальний архітектор) Павло Іванович Спарро (1838–1860 рр.). Усі тодішні монастирські новобудови зводилися за безпосередньої участі і під контролем останнього. Перший кам'яний корпус готелю Михайлівського Золотоверхого монастиря (зараз – вул. Трьохсвятительська, 4-Б) був зведений у 1858 р. паралельно вулиці на доволі значній відстані від дороги. Двоповерховий будинок з підвальним приміщенням був розрахований на 24 готельні номери.

У цьому готелі неодноразово зупинявся відомий український історик, перший ректор Київського університету Михайло Олександрович Максимович. У вересні 1871 р. тут урочисто відзначали 50-річчя його наукової і літературної діяльності. Серед гостей були професори Микола Християнович Бунге, Володимир Боніфатієвич Антонович, Олександр Федорович Кістяківський та ін.

Зростаючі потреби прочан у житлі обумовили побудову ще одного триповерхового готельного корпусу на відповідній території. Його авторство належить Володимирі Миколайовичу Ніколаєву, який на той час поєднував посади міського і єпархіального архітектора. Новозаведений будинок (зараз – вул. Трьохсвятительська, 4-В) з описаним вище будинком утворив Г-подібну конфігурацію. З його введенням в експлуатацію кількість монастирських готельних номерів зросла до 50.

У XIX ст. Михайлівський Золотоверхий монастир за популярністю поступався тільки Києво-Печерській Лаврі. Кількість його відвідувачів продовжувала зростати. Його розширенню сприяла ювілейна дата – 800-річчя заснування монастиря, яку було вирішено урочисто відзначити у липні 1908 року. Це стимулювало подальше розширення готельного будівництва на території монастиря. З'явилася, зокрема, ідея побудувати ще один триповерховий готельний корпус з напівпідвалом. Її було реалізовано в стислі строки (1907–1908 рр.) за проектом єпархіального архітектора, цивільного інспектора Євгена Федоровича Єрмакова, який вже мав значний досвід культового будівництва у Києві. Він, зокрема, проектував Благовіщенську митрополічну церкву та каплицю біля криниць у лаврі, церковні споруди у Феюфанії, альтанку на Володимирській гірці тощо.

Новозбудований будинок став найбільшою спорудою в усьому готельному комплексі Михайлівського Золотоверхого монастиря. При закладці фундаменту будинку було знайдено кілька цінних скарбів великоднякої доби (XI–XII ст.). Один із них зберігався у великому глиняному горщику. Це були золочені хрести з дорогоцінним камінням, намиста зі срібних намистинок та підвісок, медальйони, срібні браслети, шийні обручі, золоті ланцюжки, прикрашені різнокольоровими перлинами, злитки срібла тощо. Ці речі пролежали в землі не одне століття, але добре збереглися і не втратили свого зовнішнього вигляду. Знайдені речі були надіслані до Імператорської археологічної комісії у Санкт-Петербурзі.

Композиція зовнішнього фасаду самого будинку складалася з трьох поверхів і напівпідвального приміщення. Карниз між другим і третім поверхами визначав горизонтальне членування будинку. Його прикрашено підвіконним цегляним декором. Ризаліти піднімалися вище даху і вінчалися аркоподібними верхів'ями. По периметру даху були декоративні зубці. Більшість вікон мали прямокутну форму і на кожному поверсі свій особливий декор. На другому поверсі вікна було перекрито клинчастими перемичками, на третьому їх було прикрашено пілястрами клиноподібної форми.

В'їзна арка спирається на великі колони з капітелями, стилізованими під романський стиль. Над аркою було вирізьблено невелику декоративну нішу. Дворовий фасад мав прямокутні вікна, але без декоративних прикрас.

Спорудження цього будинку було завершено напередодні святкування монастирського ювілею. Пофарбований у рожево-білий колір будинок вдало вписався у загальний ансамбль монастирських приміщень і панораму Трьохсвятительської вулиці, яку у зв'язку зі зведенням у 1805 р. першого в місті дерев'яного театру на початку XIX ст. перейменували на Театральну.

Зважаючи на вдале розташування і низькі ціни, готель швидко здобув популярність не тільки серед прочан Михайлівського Золотоверхого монастиря. У поширеному тоді путівнику по Києву С.М. Богуславського зазначалося: «особам незаможним, що приїжджають до Києва з метою поклоніння місцевим святинам краще за все зупинитися у монастирських готелях Михайлівського монастиря, який розташовано у центрі міста, або при Києво-Печерській Лаврі на Печерську. Номери у цих готелях хоч і простенькі, але чисті та дешеві».

На початку XX ст. у готелі на Театральній мешкав український композитор і диригент Є.А. Риб, а у 1917–1918 рр. – український державний і громадський діяч, член Центральної Ради М.О. Кушнір. У роки Української революції Михайлівський монастир був свідком жорстокої політичної боротьби. Під час захоплення Києва військами Муравйова на Театральній вулиці точилися кровопролитні бої. У готельних номерах містилися штаб добровольців Чехословацької дружини, казарми гайдамаків С. Петлюри, військові підрозділи Директорії.

У грудні 1918 р. цією ж вулицею вели на страту учасників радянського підпілля у Києві. Ця подія стала приводом для перейменування наступного року Театральної вулиці на вулицю Жертв Революції. У ніч на 7 березня 1919 р. монастир було оточено загоном чекістів. Вони вчинили обшук усіх приміщень монастиря та заарештували єпископа Н. Черкаського, 23 братчиків монастиря і приватних осіб, які мешкали в монастирських готельних номерах. Лише наступного дня, 8 березня, майже усі заарештовані, у тому числі і єпископ Н. Черкаський, були звільнені. У 20-х числах березня усі три готелі Михайлівського Золотоверхого монастиря за розпорядженням місцевої влади були передані для розміщення Українського Раднаргоспу, а колишніх мешканців готельних приміщень монастиря було частково переселено до будинку № 17 по Софіївській вулиці.

З 1922 р. готельний комплекс Михайлівського монастиря було передано під гуртожиток для студентів різних вищих навчальних закладів. Студенти, які проживали тут, організаційно були об'єднані в Міський студентський кооператив «Студкооп». У монастирських приміщеннях розмістилися також різноманітні радянські й державні установи.

У середині 30-х років над Михайлівським Золотоверхим монастирем згустилися хмари. У зв'язку з перенесенням столиці України з Харкова до Києва було вирішено побудувати на Володимирській гірці Урядовий центр. У лютому 1934 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло спеціальну постанову з цього питання. А 31 серпня того ж року з'явилася постанова Ради Народних Комісарів УРСР за № 920 «Про звільнення від мешканців та організацій приміщень, що підлягають зносу на ділянці будівництва Будинку Уряду». Цією постановою передбачалося впродовж декади звільнити гуртожитки на території колишнього Михайлівського монастиря, у тому числі й гуртожиток по вулиці Жертв Революції, 4.

У 1934–1936 рр. Михайлівський Золотоверхий собор, дзвіниця та частина інших споруд монастиря були знищені, а провідних мистецтвознавців, які виступили проти цієї акції – М. Макаренко, Ф. Ернст, С. Таранушенко, – згодом було репресовано. Із запланованого комплексу Урядового центру звели лише будівлю, у якій сьогодні знаходиться Міністерство закордонних справ України.

Із наближенням Другої світової війни даний проект втратив свою актуальність і грандіозні плани забудови відповідної території залишилися на папері. Загалом у довоєнний період готельні приміщення Михайлівського Золотоверхого монастиря істотно не постраждали. Під час війни вони використовувалися для потреб окупаційної влади. У повоєнний період у будинку по вулиці Жертв Революції, 4 містилися поліклініка, деякі академічні установи, студентський та аспірантський гуртожитки Київського університету тощо.

Події XX ст. не раз позначилися на назві вулиці. У середині минулого століття під час хрущовської відлиги, коли виникло питання «хто є жертвами Революції», вулицю вкотре перейменували. У 1955 р. вона отримала назву «Героїв Революції». Лише 1992 р. вулиці було повернуто історичну назву – Трьохсвятительська.

З метою поліпшення умов роботи інститутів Секції суспільних наук АН УРСР Рада Міністрів УРСР своїм розпорядженням від 7 лютого 1973 р. передала Академії наук УРСР будинок по вулиці Героїв Революції, 4 загальною площею 4 408 м², який раніше використовувався Київським державним університетом ім. Т. Шевченка. На виконання цього розпорядження Бюро Президії АН УРСР 28 березня того ж року прийняло постанову «Про прийняття на баланс Академії наук Української РСР будинку по вул. Героїв Революції, 4». У цьому будинку було передбачено розмістити Інститут філософії АН УРСР, Інститут держави і права АН УРСР та інші академічні установи. Після цього Інститут філософії АН УРСР прийняв на свій баланс

даний будинок. Відповідну академічну постанову підписали президент АН УРСР Б.Є. Патон і головний вечний секретар Президії АН УРСР І.К. Походня.

Слідом за цим були проведені реконструкція і капітально-відновлювальні роботи будинку (1973–1975 рр.). Реконструкції, зокрема, зазнали раніше добудовані четвертий та п'ятий поверхи. Своєю простотою вони помітно відрізняються від перших трьох поверхів. Були збудовані також котельня, трансформаторна підстанція, вперше встановлені ліфти тощо.

Наш Інститут переселився у цей будинок у 1975 р. ще до остаточного завершення ремонтних робіт. Він зайняв другий поверх, а зараз Інститут користується ще кількома кімнатами на п'ятому і напівпідвальному поверхах.

У 90-х роках минулого століття були проведені й будівельні роботи з відновлення Михайлівського Золотоверхого монастиря в цілому. Щодо цього 9 грудня 1995 р. Президент України Л.Д. Кучма видав указ. Першою в первісному вигляді постала монастирська дзвіниця. Потім були відновлені інші приміщення. Собор було відкрито у День Києва 1998 року. На своє місце повернулися фрески XII ст., вивезені раніше до Росії.

У 2013–2014 рр. вулицею Трьохсвятительською рухалися учасники Євромайдану, тут були споруджені барикади. Сюди доносилися вибухи з Хрещатика, у моєму службовому кабінеті відчувався сморід спалених шин. А у самому монастирі надавалася медична допомога постраждалим учасникам Євромайдану.

В останні роки було кілька спроб відібрати в Академії будинок на Трьохсвятительській, 4 різними структурами. Але ці спроби були відбиті. Даний будинок зараз є пам'яткою історії та архітектури місцевого значення і продовжує вірно слугувати академічній, в тому числі юридичній науці.

У цьому будинку 2 вересня 1996 р. було урочисто відкрито і Вищу школу права при Інституті держави і права імені В.М. Корецького НАН України (зараз – Київський університет права НАН України).